

Mayer Gyula

Janus Pannonius műveinek  
utrecht kiadása

L'edizione di Utrecht delle  
opere di Janus Pannonius



L'edizione di Utrecht delle  
opere di Janus Pannonius



Balassi Kiadó  
Budapest



Mayer Gyula  
Janus Pannonius műveinek  
utrechti kiadása

L'edizione di Utrecht delle  
opere di Janus Pannonius

A könyv megjelenését támogatta  
Pubblicato con il contributo di



HUNGAROFEST

Fordította / Traduzione di  
KOVÁCS ZSUZSA

© Mayer Gyula, 2002

© Kovács Zsuzsa (Italian translation), 2002

ISBN 963 506 484 5 (fakszimile)

ISBN 963 506 485 3 (tanulmány)

## 1. Bevezetés

Janus Pannonius műveinek összegyűjtése és közzététele terén a XVI. században az összegzést Zsámboky János végezte el. Az általa szerkesztett 1569-es gyűjteményes kötet fakszimiléje költőnk halálának ötszázadik évfordulójára látott napvilágot (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972).

Fönnmaradtak azonban olyan kéziratos gyűjtemények és nyomtatványok, melyek anyagát az 1569-es kiadás nem fedi le teljesen. Most a Zsámboky utáni időszak legjelentősebb szövegközlését veheti kezébe a tisztelt Olvasó, mely Teleki Sámuel és Kovásznai Tóth Sándor fáradozásainak gyümölcse. Ha a jelen újranyomáshoz kerek évfordulót keresünk, kézenfekvően adódik a magyar királyok budai könyvtárából származó, a török megszállás nagy részét ott átvészelő, majd pedig Bécsbe szállított kódex (Bécs, ÖNB, Cod. Lat. 3274) elkészültének szintén ötszázadik évfordulója: ez a kiemelkedő jelentőségű kódex, melyre az 1784-es kiadás legnagyobb hányada támaszkodik, papírjának vízjelei tanúsága szerint 1502 körül készülhetett.<sup>1</sup> Nemcsak a kiváló költőhöz, hanem a

<sup>1</sup> Lásd [30, 96–97].

most fakszimileként megjelenő kiadvány (egyik) szerkesztőjéhez is kötődik évforduló: kétszáz éve nyitotta meg kapuit az általa létrehozott marosvásárhelyi Teleki Téka [11; szögletes zárójelben a tanulmány végén lévő Válogatott bibliográfia tételszáma, majd a lapszám(ok) olvasható(k)].

Prózaibb okok is szerepet játszottak persze: a jelen kiadvány megjelenését az itáliai magyar kulturális évad állami támogatása tette lehetővé, s egyúttal elő kívánja segíteni a magyar és az olasz kutatók együttműködését.

## 2. Az utrechti kiadás leírása és tartalma

Az utrechti kiadás két nyolcadrétű kötetben jelent meg. Az első kötet Janus verses műveit tartalmazza, a második a prózaiakat és a tudományos apparátust.

I: XVI+691 pp. (\*<sup>8</sup>A<sup>8</sup>–Z<sup>8</sup>Aa<sup>8</sup>–Vv<sup>8</sup>Xx<sup>4</sup>)

II: 415 pp. (A<sup>8</sup>–Z<sup>8</sup>Aa<sup>8</sup>–Cc<sup>8</sup>)

Az első kötet 39. oldala két változatban létezik: egy nyilván korábbi, még a nyomdai munkálatok során javított változatban a Guarino-panegyricus 692. sorában a főszövegben Abrodis, a lap alján viszont Adrodis olvasható, a példányok vélhető többségében pedig (miként a mi példányunkban is) – a kéziratokkal összehangzóan – a két olvasat helyet cserélt.

Minthogy ebben a kiadványban nincsen tartalomjegyzék, a kötetekben való könnyebb eligazodást segítő az alábbiakban adunk egyet (a szögletes zárójelek közötti számok az eredetiben nem szerepelnek):

## *Pars prima*

*Praefatio* ..... III–XVI

*Carmina Heroica* ..... 1–271

I. Silva Panegyrica ad Guarinum  
Veronensem ..... 1–59

II. Panegyricus ad Iacobum Antonium  
Marcellum Venetum ..... 59–210

III. Carmen pro pacanda Italia ..... 211–231

IV. Diomedis et Glauci Congressus.  
Locus ex Homero ..... 231–238

V. Carmen ad Ludovicum Gonzagam,  
Principem Mantuanum ..... 238–251

VI. Ἑρῳνέμος, seu Carmen de  
certamine Ventorum ..... 251–271

*Elegiarum libri* ..... 273–449

[1.] Liber primus (I–XV.) ..... 273–357

[2.] Liber secundus (I–XVIII.) ..... 358–449

*Epigrammatum libri* ..... 451–660

[1.] Liber primus (I–CCCLXXXVI.) ..... 358–640

[2.] Liber secundus (I–XXIV.) ..... 641–660

*Appendix carminum Iani Pannonii [1–9.]* . . . . 661–691

## *Pars secunda*

<i>Versiones</i> .....	3-53
[1.] Plutarchi Quibus modis ab inimicis iuvari possimus .....	3-22
[2.] Plutarchi De negotiositate .....	22-45
[3.] Oratio Demosthenis contra regem Philippum .....	46-53
<i>Orationes tres</i> .....	54-69
<i>Epistolae I-XXII.</i> .....	70-107
<i>Vita Iani Pannonii</i> .....	109-242
I. Ex Bonfinii Rerum Vngaricarum Decad.	109-111
II. Ex Ioannis Pierii Valeriani De Literatorum infelicitate .....	111-114
III. E Davidis Czvittingeri Hungaria Literata	115-125
IV. Ante ed. Budensem A. 1754. Conradi	126-146
V. Ex Epitoma Hungariae Dipl. Kaprinai	146-161
1. ad Annum 1459 .....	146-149
2. Diploma Pii II. ....	150-151
3. Fragm. Romanum de I. P. ortu etc.	152-161
VI. Nostra narratio et brevis expositio de vita Iani Panonii .....	161-242
I. I. P. Annus et dies natalis ....	163-167
II. Nomen, patria, gens, cognati etc.	168-182
III. I. P. pueritia usque ad a. aetatis 13	182-184
IV. Vndecim anni I. P. apud Italos exacti .....	185-211
V. Ultimus Iani in Hungariam reditus	212-217
VI. De quinquennio quod Praesul vixit	218-228
VII. Legatio Iani et reliqua vitae ...	228-233
VIII. Iani Pannonii opera deperdita ...	234-239
XI. Maecenates, amici et benevoli ...	239-242



<i>Dedicationes et Praefationes</i> .....	243–317
Ante ed. Vienn. 1512 .....	243–251
Ante ed. Bonon. 1513 .....	252–258
Ante ed. Vienn. 1514 .....	259–264
Ante ed. Basil. 1518 .....	264–269
Ante ed Pan. Marcellini Bonon. 1522 ...	270–284
Ante ed. Elegiarum Bonon. 1522 .....	284–293
Ante versionem e Plutarcho et Demosthene; ed. Bonon. 1522 .....	294–299
Ante ed. Venet. 1553 .....	299–308
Ante ed. Vienn. 1569 .....	308–315
Ante ed. Francofurt. 1619 .....	316–317
<i>Testimonia et iudicia selecta</i> .....	319–336
I. Giraldus .....	319–320
II. Sabinus .....	320–322
III. Vincentius Opsopoeus .....	322
IV. Ianus Dousa .....	322–323
V. Petrus Francius .....	323
VI. Ianus Broekhuisius .....	324
VII. Ioannes Alberti .....	325
VIII. Petrus Wesselingius .....	326
IX. Christophorus Saxius .....	326
X. Alb. Fabricius .....	327–328
XI. Matthaeus Scaricaeus .....	328–329
XII. Ioannes Decius .....	329
XIII. Franciscus Pariz .....	329–330
XIV. Nicolaus Olahus .....	330
XV. Philippus Mornayus etc. ....	330–331
XVI. De libris manuscriptis .....	331–336
<i>Varietas lectionum</i> .....	337–414
<i>Emendanda</i> .....	414–415

Az említett 1569-es Zsámboky-féle kiadáshoz képest többlet közel száz epigramma megjelenése, valamint a három prózafordítás és az első 18 levél újrakiadása.

### *Idegen és kétes szerzőségű művek a Teleki-kiadásban*

A kiadványban kurzív szedéssel vannak jelölve azok a költemények, melyek nem Janustól származnak: Eleg. II. 5, 7 és 9 a Strozzával, Epigr. I. 382 az Aeneas Silviuszal, II. 13 a Guarinusszal, 17 pedig a Porcelliuszal folytatott verses levélváltásnak a másik féltől származó darabja.

Az *Appendix carminum* kilenc verse eleve mint idegen költemény került közlésre. Az itt negyedik darabot (*Fontio respondet Janus*, pp. 671–687) Zsámboky (XII<sup>v</sup>–XVII<sup>r</sup>) még mint hiteles darabot adta ki, azonban az utrechti kiadás szerkesztői a vershez fűzött megjegyzésükben filológiai műgonddal részletesen cáfolják Janus szerzőségét.

Vitatott az Eleg. II. 18. darab hitelessége: szöveg-hagyománya kizárólag a Zsámboky-féle kiadáson (XLII<sup>r</sup>–XLVI<sup>r</sup>) alapszik, és szövege romlásokat mutat föl (vagy nem teljesen kidolgozott), tematikája pedig kirí a janusi életműből; utóbb Juhász [20, 7] és Huszti [19, 68–70] is a hitelesség mellett foglalt állást, s a Husztiétől eltérő, de igen meggondolandó érveléssel a költeményt a Janus és a király közötti ingatag kapcsolat fényében értelmezve Karácsonyi Béla is e mellett volt [23, 115].

Az Epigr. II. 24. darabjáról viszont – melyet szintén csak Zsámboky közöl (XCII<sup>r</sup>–XCIII<sup>r</sup>) – már Telekiék

is teljes joggal gyanították, hogy idegen kéz műve, s utóbb Juhász Lászlónak a valódi szerzőt is sikerült azonosítania, Raffaello Zovenzoni személyében.<sup>2</sup>

A Zsámboky-féle kiadásban ezt a verset *Tres Epistolae eiusdem Pannonii, Veronae repertae* követi (Tel. Epist. XX–XXII). Ezek hitelességében szintén joggal kételkedtek Telekiék és tartották Janus koránál valamelyest későbbi alkotásoknak (lásd [19, 337, 4. jegyzet]).

### 3. Az utrechti kiadás létrejötte

A XVIII. századi Magyarországon megélénkült az érdeklődés Janus Pannonius munkái iránt. A Paraeus-féle *Delitiae Poetarum Hungarorum*ból (Majna-Frankfurt, 1619) 1727-ben hely megjelölése nélkül megjelent válogatás a soproni Dobner-nyomda terméke,<sup>3</sup> és ily módon ez az első hazai, epigrammákat is tartalmazó kiadvány. Nemsokára (Buda, 1754) egy minden eddiginél teljesebb gyűjtemény is napvilágot lát. Szerkesztője Conradi Norbert (1718–1785), a pesti piarista rendház tagja. A bécsi kéziratot Adam Fr. Kollar, az ottani könyvtáros vizsgálta át számára. Ennek alapján Conradi 20 kiadatlan epigrammát is közölt. A következő évtizedben ketten is alaposan tanulmányozni kezdték a Janusszal kapcsolatos forrásokat, s kutatásaik eredménye a század folyamán egy-egy fontos publikációban öltött testet:

<sup>2</sup> Lásd [21, 8–10], hivatkozással [7, XI, 480–481]-re, vö. [22, 183–184].

<sup>3</sup> Petrik VI, 1972, 455.

Teleki Sámuel<sup>4</sup> (1739–1822) Petrus Wesselingius utrechti professzor biztatta egy kiadás elkészítésére. A terv megszületéséről tanúskodik Telekinek Wesselinghez 1763-ban és 1764-ben e tárgyban írott egy-egy levele.<sup>5</sup>

Teleki a munkát később megosztotta Kovásznai Tóth Sándor marosvásárhelyi professzorral, az utómunkálatokat pedig teljesen reá bízta. Idézek Kovásznai 1783. szeptember 24-én kelt leveléből, melyet Zilahi Sámuelhez írt, aki Utrechtben a nyomtatást intézte: „Akartam valami verseket írni kedről, hogy annyit fáradozott körülötte; meg is érdemelte volna ked, de a gróf semmiképen nem fogná megengedni. Azért elhagytam ezen szándékomat. Közös lónak túros a háta, csak úgy van az ember, mikor a más szekerin akar szekérkezni. Mindazáltal vigasztalásunkra lehet, ha valamit a közönségesnek legkisebbet használtunk is. Legalább olyan editioja Janusnak soha sem volt több; igaz, hogy a manuscriptumnak lehet tulajdonítani, mert a nélkül semmi sem lett volna belőle. És így a gróf hozta életre Janust, de mi is amit lehetett segítettünk in obstetricando.”<sup>6</sup> Az utrechti kiadásban sem a gróf, sem a professzor neve nem áll

<sup>4</sup> A Janus-kiadásról is részletesen szól Deé Nagy Anikó kiváló monográfiájában [11, 143–156].

<sup>5</sup> Van olyan levél, melynek szövege mind Hollandiában (Leiden, Bibliotheek der Rijksuniversiteit, mikrofilm az MTAK-ban is, jelzete Mf A.705/IV.), mind pedig Magyarországon, a marosvásárhelyi Teleki Tékában fönmaradt. Az utóbbi helyen található, a kiadás körülményeit megvilágító dokumentumokat többször idézi Deé Nagy Anikó. Wesseling 1764. november 9-én elhunyt, így a terv megvalósulását már nem élhette meg.

<sup>6</sup> Lásd [27]. Koncz a levél lelőhelyét nem adja meg; talán a Ráday-gyűjteményben található.

ott,<sup>7</sup> ám hogy valahogy azért utaljon a saját szerepére, Kovásznai azt kérte Zilahitól, hogy a marosvásárhelyi református kollégium új auditóriumának fölszentelésére 1781-ben mondott orációját úgy nyomtassa, hogy hozzá lehessen kötni a Januséihoz, vagyis a Teleki-kiadás második kötetéhez. (Zilahi teljesítette a kérést.)

Klimó György pécsi püspök (1710–1777) – aki egy 1764-ben kapott levél tanúsága szerint tudott Teleki folyamatban lévő munkájáról [11, 145, 150–151] – 1766 körül itáliai tanulmányútra küldte Koller József (1745–1832) pécsi prépostot. Koller rendkívül értékes anyagot gyűjtött az egyházmegye történetéről, főleg a vatikáni levéltárban, de például Milánóban és Firenzében is járt. Tudomása volt a jeles 2847-es *Codex Vaticanus*ról is (melyet aztán Ábel aknázott ki), azonban ennek vizsgálatára már nem maradt ideje.<sup>8</sup> Kutatásai Janust illető eredményeit *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum* című monumentális műve negyedik kötetében tette közzé. A kézirattal – mint az utószóban írja – lényegében már 1770-ben elkészült, azonban a lektorálási és nyomdai munkálatok elhúzódnása miatt a mű csak 1796-ban jelent meg, Pozsonyban. A kötet nagy részét kitevő, III. János pécsi püspökről szóló fejezetben (1–359. lap) sok érdekes szöveget közöl levéltári forrásokból, s egy bresciai kéziratból kiadatlan verseket is hoz. (Az egy milánói kéziratból közölt versekhez Cornides Dániel közvetítésével Teleki is hozzájutott, s ki is adta azokat.)

<sup>7</sup> Ennek ellenére a kor tudományos közvéleménye Telekit ismerte a kiadás gondozójaként, lásd pl. [26, 526].

<sup>8</sup> Lásd [26, 18–19, 22, 242–243], vö. Entz Géza, *Klimó György mint Janus Pannonius-kutató*, *Regnum*, [4](1941–1942), 303–313.

Ámbátor Cornides és Székely Sámuel közvetítésével érintkezett Koller és Teleki, s Koller, ha eléggé megkésve is, az utrechti kiadásból példányhoz is jutott Teleki jóvoltából,<sup>9</sup> bizonyos rivalizálás lehetett a két felekezet között. Ismét Kovásznait idézem: „Ha kijő egészen, a sereg és pápisták meglátják, valjon mit mondanak? Hej! mind megátkoznak mindnyájunkat, pedig ártatlanok vagyunk.” A pápaellenes<sup>10</sup> és pajzán versek<sup>11</sup> kérdését Teleki már 1763–1764-es leveleiben többször érinti, a bécsi kódex révén bizonyítottan látja hitelességüket, és „tisztá filológusi álláspontot” foglal el: „Lasciviam et verborum licentiam non meum erit excusare” és „Eunuchis ego castratos poëtas linquendos, cum Sambuco existimo”.<sup>12</sup>

Természetesen már Conradi és Koller is tudott Janusnak a korábbi kiadók által többnyire mellőzött pajzánabb vagy éppen obszcén verseiről, ám nem látták helyesnek kinyomatni azokat – ezt a dicsőséget átengedték Telekiéknek.<sup>13</sup>

<sup>9</sup> A IV. kötet értékes pótlásában Koller igen dicsérőleg említi a kiadást és korrektül hivatkozik is rá számos helyen.

<sup>10</sup> Különösen Epigr. I. 52–54 és 58-ra gondol, melyeket a XVI–XVII. századi protestánsok előszeretettel idézgettek, lásd pl. az RMK III pótköteteiben összegzett és feltárt forrásokat is. Kovásznai magyarázásait említi Klaniczay Tibor [25, 367].

<sup>11</sup> Mutatványként az I. 52–53, 58, 147, 243, 246–247 epigrammákat küldi Teleki Wesselingnek.

<sup>12</sup> Zsámbokynak az 1569-es kiadás előszavában írott szavaira hivatkozik.

<sup>13</sup> Mint Koller (IV. 24. [h]) írja: „Kollarius narravit mihi, de adoranda Praesulis nostri Georgii Klimo auctoritate et impensis nova et perfecta Jani Operum editione verba facienti, extare Jani Carmina inedita, sed ea ita lasciva esse, ut a nobis in lucem proferri minime deceat.” Vö. [32, 167].

#### 4. Az utrechti kiadáshoz fölhasznált kéziratos források

A kiadás kéziratos forrásai közül két bécsi kódex a legfontosabb, melyek másolatát a császári könyvtár akkori praefectusával, a már Conradinak is segítő Adam Fr. Kollarral készítette el Teleki.<sup>14</sup> Az egyik kódex (jelzete ma Cod. Lat. 3274, korábban Philol. 337) 134 levélen háromszáznyolcvan-egynéhány epigrammát, tizenöt elégiát és a Guarino-panegyricust tartalmazza. Az ebben a kódexben található epigrammák és elégiák képezik az utrechti kiadásban az epigrammák, illetve az elégiák első könyvét, míg ezek második könyvébe azokat a költeményeket gyűjtötték össze, melyek szövege más forrásból ismeretes. A versek sorrendje is a bécsi kéziratot követi (az epigrammák esetében minimális eltéréssel). A kódex provenienciájáról Peter Lambeck beszámolójából értesülünk: az 1664-es szégyenteljes osztrák–török vasvári békét követően lehetősége nyílt, hogy a megszállt Budáról elhozzon három kötetet, köztük a Janus-kódexet [9, 27]. Természetesen a kódexet a Bibliotheca Corviniana példányaként tartották számon, s mint ilyenről emlékezik meg róla Teleki is. Csapodiné Gárdonyi Klára Bartolomeo Fonzio keze írását vélte fölismerhetni e kódexben [8, 91], azonban ez nem tekinthető bizonyosnak, s a fönnebb említett vízjelek alapján a kézirat keletkezése a XVI. század első éveire tehető.

<sup>14</sup> Teleki (I, pp. IV–V) egyetlen kódexről beszél: vélhetően a másolat tévesztette meg e tekintetben. A második kötetben (331–334) már helyesen és pontosabban ismerteti a kódexeket.

A másik bécsi kéziratos forrás egy vegyes tartalmú kódex (jelzete ma Cod. Lat. 9977, korábban Philol. 242), melynek kötése az 1753-as évszámot viseli. A Janus-művet tartalmazó rész egyetlen ív (ff. 95–106) az Eranemos szövegével; a benne található bejegyzés szerint Zsámboky János Firenzében bukkant rá, és ebből adta ki 1567-ben a szóban forgó költeményt.

Koller József 1766-os itáliai útján kérte meg a milánói Bibliotheca Ambrosiana praefectusát, hogy gyűjtson számára Janusszal kapcsolatos anyagot. Ennek első része 1769-ben Cornides Dániel közvetítésével Telekihez került, aki így egy milánói (Bibl. Ambros. R 93 sup.) kézirat alapján közölhetett két epigrammát (Ep. I. 385–386; cf. II. pp. 335, 368 is) [26, 242].

Teleki legalább 1764 óta tudott más, Itáliában őrzött Janus-kódexekről is, azonban ezek anyagához a kiadás előkészítése során nem volt módja hozzájutni [11, 151]. Közülük egy firenzei elégiakódexet említ (majdnem) pontos jelzettel (II. 335; helyesen Plut. 34,50). Vélhetően szintén Montfaucon alapján tesz említést (II. 335) egy másik milánói kéziratról (Ambr. + 26 sup.), melyet azután Ábel azonosít [1, 13].

## 5. Az utrechti kiadáshoz fölhasznált nyomtatott források

Igen eredményes volt Teleki filológiai és bibliofiliai tevékenysége a nyomtatott kiadások felkutatásában. Tizenhárom kiadást sikerült megtalálnia, melyek közül tíznek saját példányával még most is rendelkezik



a Téka.<sup>15</sup> A két korai bécsi kiadás kollacionálásáról Telekinek az 1553-as kiadás példányába írott jegyzete tanúskodik. A kiadások tartalmát Teleki előszava ismerteti (pp. V–XIII); itt csak a bibliográfiai azonosítást tesszük lehetővé, abban a sorrendben, ahogy Teleki említi a köteteket:

- 1) Bécs, 1512 (RMK III 177, VD-16 I 192<sup>16</sup>)
- 2) Bologna, 1513 (RMK III 182)
- 3) Bécs, 1514 (RMK III 188, VD-16 I 190)
- 4) Bázél, 1518 (RMK III 220, VD-16 I 191 és 193)
- 5/1) Bologna, 1522 (RMK III 250)
- 5/2) Bologna, 1523 (RMK III 256)
- 5/3) Bologna, 1522 (RMK III 251)
- 6) Velence, 1553 (RMK III 418), vö. [33]
- 7) Bázél, 1555 (RMK III 426 – vö. 5253, VD-16 I 189)
- 8) Padova, 1559 (RMK III 468; nem csak Janus-versek)
- 9) Bécs, 1567 (RMK III 557)
- 10) Bécs, 1569 (RMK III 585)
- 11) Debrecen, 1594 (RMNy I 743)
- 12) Majna-Frankfurt, 1619 (RMK III 1245)
- 13) Buda, 1754 (Petrik II. 265 és VI. 38)

<sup>15</sup> Lásd [10].

<sup>16</sup> XVI. századi Janus-kiadásokban gazdag volt a Bajor Állami Könyvtár (München, BStB) gyűjteménye, azonban ezeket a köteteket – a kéziratokkal és az ősnymtatványokkal ellentétben – sajnos nem sikerült a szövetséges csapatok csapásaitól megmenteni: a kilenc Janus-kötetből hét megsemmisült, a Teleki-kiadás ottani példánya nemkülönben.

Önálló Janus-kötetet, illetve inkább csak -füzetet a kutatás ezeken kívül ma is csupán kettőt ismer: a két 1518-as krakkói kiadványt (RMK III 221 és a Borsa Gedeon által ismertetett változat [5]).

Két további kiadványt említ Teleki, melyek csupán egy, illetve három verset tartalmaznak: Kolozsvár, 1565 (Bonfini, RMNy I 209) és Bécs, 1563 (Galeotto, RMK III 505).

## 6. A „Jani inedita” című kéziratos „pótkötet”

Az előzőekben ismertetett kézirati bázist Teleki nem tartotta elegendőnek, s abban is reménykedett, hogy – főleg Itália gazdag gyűjteményeiből – eladdig ismeretlen Janus-művek is előkerülnek. Reményében nem is csalatkozott, s nyilván nagy örömmel vette a hírt, hogy Koller József – Angelo Maria Quirini nyomán – kiadatlan szövegekre bukkant. A bresciai kódex (mai őrzési helye és jelzete Bibl. Civica, C VII 1, vö. [1, 11–13], [28, I, 35]) másolatát mind Koller, mind pedig Teleki megszerezte. Koller az újonnan megismert verseket ki is adta a pécsi egyházmegye történetéről írott nagy munkájában [26, 227–241], Teleki pedig ezzel kezdte egy pótkötet előkészítését az 1784-es kiadáshoz. E kiegészítés anyaga bekötve megtalálható a Téka kéziratos állományában.<sup>17</sup> Tartalma a következő:

<sup>17</sup> Ms 305 = Tq 675 b/3. Fényképmásolatát Kőszeghy Péter készítette el, és ugyanő tette lehetővé számomra tanulmányozását.

pp. 1–59: Brescia C VII 1 f. 163<sup>r</sup>–194<sup>v</sup> másolata = Ábel 108–121/1, Epigr. I. 134 és 135, Eleg. II. 7–10, vegyesen bizonyos „idegen” anyagokkal;

pp. 61–63: Index a bresciai másolathoz;

pp. 69–72: A „Mantissa Poëmatum Iani Pannonii Trajecti ad Rhen. A. MDCCLXXXIV. editorum” tervezett címlapja és előszava, Teleki kézírásával, vö. [11, 151–152];

pp. 79–88: Az Apponyi-kódex (tartalma a Guarino-panegyricus, Eleg. I. 1–12 és 15, II. 2, Epigr. II. 1–2) kollációja. A kézirat az Apponyi-gyűjteménnyel a nemzeti könyvtárba került (Budapest, OSzK, Cod. Lat. 357);

pp. 89–94: Janus-versek (Ábel 99–103) másolata a Morelli-kódexből (ma Velence, Bibl. Naz. Marciana, cl. XII, 169);

pp. 96–131: Apponyi-kódex f. 61<sup>v</sup>–77<sup>r</sup> (Battista Guarino művei) másolata = Ábel 212–215, 203–211 etc.

A kötet legelején, egy számozatlan kisebb lapon olvasható – nyilván egy másik bresciai kézirat (C V 10, vö. [1, 13]) alapján – egy további epigramma Francesco Barbaro halálára (Ábel 121/2).

Teleki 1805-re tervezte ennek az új anyagnak – melynek egy részét Koller időközben publikálta – pótkötetként való kiadását. Deé Nagy Anikónak a hagyatékban nem sikerült adatot lelnie arra vonatkozóan, hogy miért hiúsult meg ez a szándék.

## 7. Az utrechti kiadás óta közzétett újabb Janus-szövegek

Koller tehát egyházmegye-történetében közölte a bresciai kódex anyagát [26, 227–241] (mely közlést Ábel [1, 108] illő bírálatban részesített) s egy pozsonyi kézirat alapján Janusnak a Mátyás-leveleskönyvben található leveleit és beszédét, melyeket az 1743–1744-es kassai kiadás (*Epistolae Matthiae Corvini regis Hungariae*) alapján tőle függetlenül már Teleki is megjelentetett. A pozsonyi kézirat különben minden bizonnyal a Héderváry-kódex másolata lehetett, vö. [8, 67–73].

A Ficino-összkiadásból (Bázel, 1576) Koller [26, 219–223] közölte egy bizonyos Janus (az eredetiben Ioannes) Pannonius és Ficino levélváltását,<sup>18</sup> azonban már ő maga felismerte a kötet korrektúramunkálatai során, hogy a szerző azonosítása Janusszal téves.<sup>19</sup>

Rendszeresen és immár a modern klasszika-filológia szellemében és eszközeivel végezte kutatásait Ábel Jenő (1858–1889) [39, 565–568] [6, 71–73, 76, 91–92, 101]. Nem érdektelen idéznünk ezen roppant kritikus elme szavait az utrechti kiadásról és saját céljairól:

„Hogy képezhetünk magunknak helyes fogalmat a humanismus latin költőinek classicus tanulmányairól, ha beérjük a haláluk után egy-egy rossz [!] kézirat alapján hanyagul rendezett kiadásokkal, melyeknek

<sup>18</sup> A szöveg – lényegesen javított formában – megtalálható a Hegedüs István által Ábel hagyatékából kiadott „új analec-tában” [2, 278–281] is.

<sup>19</sup> Lásd [26, 524–525], valamint újabban [17, 216–222] = [18] és [31].

csonka szövege csak úgy hemzseg a nyelv- és vers-tani hibáktól? És mégis, mennyien foglalkoztak már az utolsó századokban a classicus irodalom újjászületésének oly érdekes korszakával és mily kevés kutatónak jutott eszébe az említett bajokon segíteni! Alig hogy Petrarcanak leveleit és egyes költeményeit birjuk megbízható kiadásokban!

Annál nagyobbra kell becsülnünk, hogy már a mult század vége felé akadt köztünk oly férfit, ki a humanismus legjelentékenyebb képviselői egyike-nek, Janus Pannoniusnak műveit a rendelkezésre álló eszközök mértéke szerint lehető kifogástalan alakban iparkodott kiadni. Teleki Sámuel grófnak Janus Pannonius[-]kiadása a méltányos követeléseknek teljesen megfelel. Nemcsak hogy a régibb kiadások csaknem mind fel vannak benne használva, hanem egy bécsi kéziratból számos új költemény van benne először kiadva, míg másrészt a terjedelmes bevezetés Janus Pannonius életéről lelkiismeretes szorgalom-mal összegyűjtött becses felvilágosításokat ad. Csak egy hiánya van e kiadásnak, mint Teleki is jól tudta, az, hogy nem voltak meg benne Janus Pannoniusnak azon költeményei, melyek Olaszország könyvtárai-ban állítólag kiadatlanul lappangtak, és hogy a már kiadott költemények szövege sem volt annyi kézirat-tal összehasonlítva, mint azt lehető hibátlanságának érdekében várni lehetett volna.

A Teleki-féle kiadásnak ezen hiányán akartam or-vosolni, midőn 1878–79-iki utazásom alkalmából Janus Pannoniusnak Olaszországban levő kézíratait, és a legujabb időben a németországiakat, tüzetesen átvizsgáltam.”

Ábel Jenő az *Analectában* [1, 3–30 és 295–296] számos kéziratot leírt,<sup>20</sup> olvasataikat közölte, s (legnagyobbrészt elsőként) kiadott jó néhány művet: Plutarchos *De dictis regum et imperatorum* című művének fordítását [1, 31–84], egy diplomáciai beszédet Mátyás nevében II. Pál pápához [1, 85–88], egy levelet Jacobo Ammanatihoz [1, 89–90], egy másikat Prothasius olmützi püspökhöz [1, 92], hat elégiát [1, 95–98, 125–131], harminc epigrammát és egyéb kisebb verset [1, 98–102, 120–125, 131], a Barbaro-epithalamiumot [1, 108–119] és a Renato-panegyricust [1, 131–144].<sup>21</sup>

Ábel munkájának alapos voltát mutatja, hogy az *Analecta* megjelenését követő majd száz év alatt csupán két levéllel sikerült gyarapítani az ismert Janus-művek körét: egy levelet Sabbadini [35, 440–441] adott ki, vö. [19, 34–35 és 313], egy másikat pedig Lukcsics Pál [29].

Az Ábel Jenő kutatásai óta eltelt korszak legjelentősebb felfedezését eredményezte, amikor Josef Hamm fölhívta egy magyar nyelvész, Horváth Mária figyelmét a Janus-filológiában később „első sevillai kódex” néven emlegetett, Thuz Osvát püspök számára készített kódexre [15], [16], vö. [3]. A korábban

<sup>20</sup> A Janus-műveket tartalmazó kéziratok jegyzékének modern összesítését Csapodi Csaba készítette el [8]. Azóta természetesen további kéziratokban is lehetett Janus-műveket azonosítani. Ezen adatok jelentős részét Kristeller [28] műve is tartalmazza.

<sup>21</sup> Tévesen tulajdonította Ábel Janusnak a Homérosz fordításához csatolt előverset (103–108), lásd [19, 161–162]; Juhász László állapította meg, hogy az egyik Barbaro-epitaphium (*De eodem* [1, 121]) szerzője nem Janus, lásd [19, 340, 26. jegyzet]. Az *Analecta* Pótlékában (295) közölt vers azonos az Epigr. II. 18-cal.

ismeretlen Janus-szövegek kiadására és értelmezésére azután Horváth János vállalkozott [13] = [14]: tíz verset<sup>22</sup> (köztük egy *Ilias*-részlet fordítását) és Pseudo-Démostenész *Epithaphios*ának 1465-ben készült latin fordítását adta ki.

A Csapodi Csaba által Sevillában megtalált úgynevezett második sevillai kódexben négy korábban ismeretlen (részben töredékes vagy befejezetlen) vers (köztük egy hatsoros fordításrészlet Hésiodosból) is fölbukkant [8, 41–45].

A Boronkai Iván [4, 460–462], illetve Szelestei Nagy László [37] által közölt epigrammák esetében nem támasztható alá vagy éppen cáfolható Janus szerzősége, s azt az egy berlini kéziratból közölt [30, 98] epigramma esetében is még bizonytalannak kell mondanunk.

Legújabban R. Szalay Ágnesnek sikerült egy ismeretlen Janus-elégiát találnia [34, 45–54].

## Válogatott bibliográfia

- [1] ÁBEL Jenő, *Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon* = *Analecta ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*, Budapest–Lipcse, 1880.
- [2] ÁBEL Jenő–HEGEDÜS István, *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*, Budapest, 1903.

<sup>22</sup> A 11. számon közölt négysoros nem Janus alkotása, lásd Walther 16879 és L. Bertalot, *Initia humanistica Latina*, I, Tübingen, 1985, nr. 5368.

- [3] BODA Miklós, A „Sevillai kódexek” és a Janus Pannonius-szöveghagyomány kérdőjelei, in SZITA [38], 475–492, 776 = Baranyai Levéltári Füzetek, 68.
- [4] BORONKAI Iván, Adalékok a Janus Pannonius-szöveghagyományhoz, in KARDOS–V. KOVÁCS [24], 459–466.
- [5] BORSA Gedeon, Janus Pannonius epigrammáinak legelső kiadása, Irodalomtörténeti Közlemények, 95(1991), 417–427.
- [6] BORZSÁK István, Ábel Jenő. A múlt magyar tudósai, Budapest, 1981.
- [7] BOTTARI, G. (szerk.), *Carmina illustrium poetarum Italorum*, I–XI, Firenze, 1719–1726.
- [8] CSAPODI Csaba, A Janus Pannonius-szöveghagyomány, Budapest, 1981.
- [9] CSAPODI Csaba–Cs. GÁRDONYI Klára, *Bibliotheca Corviniana*, Budapest, 1981<sup>3</sup>.
- [10] DEÉ NAGY Anikó, Janus Pannonius művei a Teleki-tékában, Könyvtári Szemle (Bukarest), 16(1972), 2. sz., 74–75.
- [11] DEÉ NAGY Anikó, A könyvtáralapító Teleki Sámuel, Kolozsvár, 1997.
- [12] HORVÁTH János, *Les genres et modèles littéraires de Janus Pannonius*, Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae, 14(1972), 253–308.
- [13] HORVÁTH János, Janus Pannonius ismeretlen versei a Sevillai-kódexben, Irodalomtörténeti Közlemények, 78(1974), 594–627 = Reneszánsz-füzetek, 27(1975).
- [14] HORVÁTH János, *Les poésies inconnues de Janus Pannonius dans le Manuscrit de Seville*, Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae, 19(1977), 1–38.
- [15] HORVÁTH Mária, *Vorbericht über einen Janus-Pannonius-Kodex in Sevilla*, Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, 22(1972), 95–106.
- [16] HORVÁTH Mária, A sevillai Janus Pannonius-kódex, in KARDOS–V. KOVÁCS [24], 445–457.



- [17] HUSZTI József, *Platonista törekvések Mátyás király udvarában*, Minerva, 3–4(1924–1925), 153–222, illetve 41–76.
- [18] HUSZTI József, *Tendenze platonizzanti nella corte di Mattia Corvino*, Giornale critico della filos. ital., (1930), 1–37, 135–162, 220–236.
- [19] HUSZTI József, *Janus Pannonius*, Pécs, 1931.
- [20] JUHÁSZ László, *De edendis Iani Pannonii operibus quae supersunt omnibus*, Szeged, 1929.
- [21] JUHÁSZ László, *Adalékok az 1437–1490. évekből*, Budapest, 1931.
- [22] JUHÁSZ László, *Janus Pannonius epigrammáinak szövegkritikájához és hermeneutikájához*, Filológiai Közlöny, 14(1968), 146–185.
- [23] KARÁCSONYI Béla, *Janus Pannonius és a centralizáció*, in KARDOS–V. KOVÁCS [24], 93–118.
- [24] KARDOS Tibor–V. KOVÁCS Sándor (szerk.), *Janus Pannonius. Tanulmányok*, Memoria Saeculorum Hungariae, 2, Budapest, 1975.
- [25] KLANICZAY Tibor, *Beszámoló a Román Népköztársaság könyvtáraiban végzett kutatásaimról*, A Magyar Tudományos Akadémia I. (Nyelv- és Irodalomtudományi) Osztályának Közleményei, 5(1954), 345–384.
- [26] KOLLER, József, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum*, IV, Pozsony (Posonium), 1796.
- [27] KONCZ József, *Janus Pannonius utolsó kiadása*, Figyelő, 20(1886), 42–43.
- [28] KRISTELLER, Paul Oskar, *Iter Italicum*, Leiden, 1963–1997.
- [29] LUKCSICS Pál, *Janus Pannonius magyar humanista ismeretlen levele Velencéből*, Történeti Szemle, 13(1928), 143–144, 224.
- [30] MAYER Gyula, *Preparando l'edizione critica delle opere di Janus Pannonius*, RSU (= Rivista di Studi Ungheresi, Roma), 4(1989), 91–99.

- [31] PAJORIN Klára, *Ioannes Pannonius e sua lettera a Marsilio Ficino*, Verbum (Piliscsaba), (1999), 1. sz., 59–68.
- [32] PETROVICH Ede, *Janus Pannonius Pécssett*, in KARDOS–V. KOVÁCS [24], 119–173.
- [33] RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Janus Pannonius kiadója, Hilarius Cantiancula*, Irodalomtörténeti Közlemények, 84(1980), 125–136 = Reneszánsz-füzetek, 42.
- [34] RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, „*Nympha super ripam Danubii.*” *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből*, Budapest, 2002.
- [35] SABBADINI, Remigio (szerk.), *Epistolario di Guarino Veronese*, vol. III, Catania, 1919.
- [36] SZABÓ Károly és mások, *Régi Magyar Könyvtár III és Pótlások I–V*, Budapest, 1896–1996.
- [37] SZELESTEI NAGY László, *Janus Pannonius-epigrammák egy XVI. századi formuláskönyvben*, in KOVÁCS Sándor Iván (szerk.), *Prodromus. Tanulmányok a régi és az újabb magyar irodalomról. Emlékkönyv Tarnai Andor 60. születésnapjára*, Budapest, 1985, 15–17.
- [38] SZITA László (szerk.), *Baranyai Helytörténetírás 1985–1986*, Pécs, 1986.
- [39] V. KOVÁCS Sándor, *Az újkori Janus Pannonius-filológia (Ábel Jenőtől Huszti Józsefig)*, in KARDOS–V. KOVÁCS [24], 563–585.

\*

- Petrik = Magyarország bibliographiája – Bibliographia Hungariae 1712–1860, szerk. Petrik Géza és mások, Budapest, 1888–1991
- RMK = [36]
- RMNy = Régi Magyarországi Nyomtatványok, szerk. Borsa Gedeon és mások, Budapest, 1971–2000
- VD-16 = Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts, szerk. Irmgard Bezzel, Stuttgart, 1983–2000

## 1. Introduzione

Nella storia delle raccolte e pubblicazioni delle opere di Janus Pannonius, l'edizione di János Zsámboky rappresenta la sintesi del XVI° secolo. Il facsimile del volume delle opere raccolte, da lui redatto nel 1569, ha visto la luce al cinquecentenario della morte del nostro poeta (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972).

Ci sono pervenute tuttavia delle raccolte di manoscritti e stampe, il contenuto delle quali non figura interamente nell'edizione del 1569. Ora l'Egregio Lettore può prendere in mano l'edizione più importante pubblicata dopo Zsámboky, frutto del lavoro di Sámuel Teleki e Sándor Kovásznai Tóth. Se vogliamo legare la presente ristampa a un anniversario, pare plausibile quello, sempre cinquecentesimo, della nascita di quel codice di particolare importanza, proveniente dalla biblioteca reale di Buda, sopravvissuto all'occupazione turca e poi trasportato a Vienna (Wien, ÖNB, Cod. Lat. 3274), sul quale si basa la maggior parte dell'edizione del 1784; il codice infatti, secondo la testimonianza delle filigrane della carta, fu scritto probabilmente intorno al 1502.<sup>1</sup> C'è poi anche un'altro anniversario, legato non tanto

<sup>1</sup> Vedi [30, 96-97].

all'eccellente poeta, quanto ad uno dei curatori dell'edizione pubblicata ora in facsimile, il conte Sámuel Teleki: la "Teleki Téka" (Biblioteca Teleki) da lui fondata, aperse le porte al pubblico a Marosvásárhely, proprio duecento anni fa [11; tra parentesi quadre rimandiamo al numero della bibliografia alla fine dello studio, poi all'indicazione dalla pagina].

Certo, motivi anche più prosaici hanno contribuito alla pubblicazione: la realizzazione della presente edizione è stata possibile grazie alla sovvenzione statale dell'anno della cultura ungherese in Italia, ed essa intende promuovere la collaborazione tra i ricercatori ungheresi ed italiani.

## 2. Il contenuto e la descrizione dell'edizione di Utrecht

L'edizione di Utrecht apparve in due volumi in ottavo. Il primo volume contiene le opere in versi di Janus, il secondo invece quelle in prosa e l'apparato critico.

I: XVI+691 pp. (\*<sup>8</sup>A<sup>8</sup>-Z<sup>8</sup>Aa<sup>8</sup>-Vv<sup>8</sup>Xx<sup>4</sup>)

II: 415 pp. (A<sup>8</sup>-Z<sup>8</sup>Aa<sup>8</sup>-Cc<sup>8</sup>)

La pagina 39 del primo volume esiste in due varianti: in una, ovviamente precedente, corretta durante la preparazione alla stampa, nel 692° verso del panegirico a Guarino, nel testo si legge Abrodis, mentre a piè di pagina Adrodis; probabilmente nella maggior parte degli esemplari (come anche nel nostro) invece — conformemente ai manoscritti — le due varianti furono scambiate.

Dal momento che questa edizione non contiene indice, qui di seguito ne offriamo uno per facilitare l'orientamento nei volumi (i numeri fra parentesi quadre non sono presenti nell'originale):

## *Pars prima*

*Praefatio* ..... III–XVI

*Carmina Heroica* ..... I–271

I. Silva Panegyrica ad Guarinum  
Veronensem ..... 1–59

II. Panegyricus ad Iacobum Antonium  
Marcellum Venetum ..... 59–210

III. Carmen pro pacanda Italia ..... 211–231

IV. Diomedis et Glauci Congressus.  
Locus ex Homero ..... 231–238

V. Carmen ad Ludovicum Gonzagam,  
Principem Mantuanum ..... 238–251

VI. Ἑρῶνεμος, seu Carmen de  
certamine Ventorum ..... 251–271

*Elegiarum libri* ..... 273–449

[1.] Liber primus (I–XV.) ..... 273–357

[2.] Liber secundus (I–XVIII.) ..... 358–449

*Epigrammatum libri* ..... 451–660

[1.] Liber primus (I–CCCLXXXVI.) ..... 358–640

[2.] Liber secundus (I–XXIV.) ..... 641–660

*Appendix carminum Iani Pannonii [1–9.]* ..... 661–691

## *Pars secunda*

<i>Versiones</i> . . . . .	3-53
[1.] Plutarchi Quibus modis ab inimicis iuvari possimus . . . . .	3-22
[2.] Plutarchi De negotiositate . . . . .	22-45
[3.] Oratio Demosthenis contra regem Philippum . . . . .	46-53
<i>Orationes tres</i> . . . . .	54-69
<i>Epistolae I-XXII.</i> . . . . .	70-107
<i>Vita Iani Pannonii</i> . . . . .	109-242
I. Ex Bonfinii Rerum Vngaricarum Decad. . . . .	109-111
II. Ex Ioannis Pierii Valeriani De Literatorum infelicitate . . . . .	111-114
III. E Davidis Czvittingeri Hungaria Literata . . . . .	115-125
IV. Ante ed. Budensem A. 1754. Conradi . . . . .	126-146
V. Ex Epitoma Hungariae Dipl. Kaprinai . . . . .	146-161
1. ad Annum 1459 . . . . .	146-149
2. Diploma Pii II. . . . .	150-151
3. Fragm. Romanum de I. P. ortu etc. . . . .	152-161
VI. Nostra narratio et brevis expositio de vita Iani Panonii . . . . .	161-242
I. I. P. Annus et dies natalis . . . . .	163-167
II. Nomen, patria, gens, cognati etc. . . . .	168-182
III. I. P. pueritia usque ad a. aetatis 13 . . . . .	182-184
IV. Vndecim anni I. P. apud Italos exacti . . . . .	185-211
V. Ultimus Iani in Hungariam reditus . . . . .	212-217
VI. De quinquennio quod Praesul vixit . . . . .	218-228
VII. Legatio Iani et reliqua vitae . . . . .	228-233
VIII. Iani Pannonii opera deperdita . . . . .	234-239
XI. Maecenates, amici et benevoli . . . . .	239-242

<i>Dedicationes et Praefationes</i> .....	243-317
Ante ed. Vienn. 1512 .....	243-251
Ante ed. Bonon. 1513 .....	252-258
Ante ed. Vienn. 1514 .....	259-264
Ante ed. Basil. 1518 .....	264-269
Ante ed Pan. Marcellini Bonon. 1522 ...	270-284
Ante ed. Elegiarum Bonon. 1522 .....	284-293
Ante versionem e Plutarcho et	
Demosthene; ed. Bonon. 1522 .....	294-299
Ante ed. Venet. 1553 .....	299-308
Ante ed. Vienn. 1569 .....	308-315
Ante ed. Francofurt. 1619 .....	316-317
<i>Testimonia et iudicia selecta</i> .....	319-336
I. Giraldus .....	319-320
II. Sabinus .....	320-322
III. Vincentius Opsopoeus .....	322
IV. Ianus Dousa .....	322-323
V. Petrus Francius .....	323
VI. Ianus Broekhuisius .....	324
VII. Ioannes Alberti .....	325
VIII. Petrus Wesselingius .....	326
IX. Christophorus Saxius .....	326
X. Alb. Fabricius .....	327-328
XI. Matthaeus Scaricaeus .....	328-329
XII. Ioannes Decius .....	329
XIII. Franciscus Pariz .....	329-330
XIV. Nicolaus Olahus .....	330
XV. Philippus Mornayus etc. ....	330-331
XVI. De libris manuscriptis .....	331-336
<i>Varietas lectionum</i> .....	337-414
<i>Emendanda</i> .....	414-415

Rispetto alla soprammenzionata edizione di Zsám-boky del 1569, la pubblicazione contiene quasi cento epigrammi in più, nonché la riedizione delle tre traduzioni in prosa e delle prime 18 lettere.

### *Spuria nell'edizione di Teleki*

Nell'edizione figurano in corsivo quelle poesie che non sono attribuibili a Janus: Eleg. II 5, 7 e 9 del carteggio con Strozza; Epigr. I 382 del carteggio con Enea Silvio; II 13 del carteggio con Guarino; mentre la 17 del carteggio con Porcellio fu scritta da quest'ultimo.

Le nove poesie dell'*Appendix carminum* già da Teleki furono pubblicate come poesie spurie. La poesia che qui figura in quarto posto (*Fontio respondet Janus*, pp. 671–687), da Zsám-boky (XII<sup>v</sup>–XVII<sup>r</sup>) era stata pubblicata come opera autentica; i curatori dell'edizione di Utrecht però, nelle note aggiunte alla poesia, con particolareggiate e accuratissime osservazioni filologiche, confutano l'attribuzione a Janus.

L'autenticità dell'Eleg. II 18 è discussa: la tradizione del testo si basa esclusivamente sull'edizione di Zsám-boky (XLII<sup>r</sup>–XLVI<sup>r</sup>); il testo risulta corrotto (o non del tutto elaborato), e il tema è inconsueto nell'opera di Janus. Ulteriormente sia Juhász [20, 7] che Huszti [19, 68–70], presero posizione a favore dell'autenticità del testo, che appoggiò anche Béla Karácsonyi [23, 115], interpretando la poesia, con un'argomentazione degna di considerazione, benché diversa da quella di Huszti, alla luce dell'incostante rapporto tra Janus e il Re.



Per quanto riguarda invece la Epigr. II 24 – pubblicata anche questa solo da Zsámboky (XCII<sup>r</sup>–XCIII<sup>r</sup>) – già Teleki sospettava a buon diritto che si trattasse di mano estranea. Ulteriormente László Juhász è pur riuscito a identificare il vero autore nella persona di Raffaello Zovenzoni.<sup>2</sup>

Nell'edizione di Zsámboky questa poesia viene seguita da *Tres Epistolae eiusdem Pannonii, Veronae repertae* (Tel. Epist. XX–XXII). Teleki e il suo collaboratore dubitavano a buon diritto l'autenticità anche di queste ultime, ritenendole opere scritte un po' più tardi dell'epoca di Janus (vedi [19, 337, nota 4]).

### 3. La nascita dell'edizione di Utrecht

Nel XVIII secolo in Ungheria si ravviva l'interesse verso le opere di Janus Pannonius. Nel 1727 viene pubblicata un'antologia, fatta dalle *Delitiae Poetarum Hungarorum* di Paraeus (Francoforte sul Meno 1619), senza indicazione del luogo dell'edizione, prodotto della tipografia Dobner di Sopron,<sup>3</sup> che possiamo considerare la prima pubblicazione contenente anche epigrammi, uscita in Ungheria. Di lì a poco (a Buda nel 1754) venne alla luce la più completa raccolta fino ad allora mai pubblicata. Il curatore fu Norbert Conradi (1718–1785), frate dell'ordine degli Scolopi di Pest, che fece esaminare il manoscritto viennese da

<sup>2</sup> Vedi [21, 8–10] con riferimento a [7, XI, 480–481], cfr. [22, 183–184].

<sup>3</sup> Petrik, VI, 1972, 455.

Adam Fr. Kollar, bibliotecario del luogo. Sulla base di ciò Conradi pubblicò anche venti epigrammi inediti. Nel decennio seguente furono in due a iniziare un'accurata analisi delle fonti riferentesi a Janus, e il risultato delle loro ricerche prese corpo in due rispettive importanti pubblicazioni:

Sámuel Teleki (1739–1822)<sup>4</sup> fu incoraggiato da Peter Wesseling, professore di Utrecht, a preparare un'edizione. Le lettere scritte sull'argomento da Teleki a Wesseling nel 1763 e 1764 sono testimonianze della nascita del progetto.<sup>5</sup>

In seguito Teleki si divise il lavoro con il professor Sándor Kovásznai Tóth di Marosvásárhely, la rifinitura del lavoro invece fu affidata interamente a lui. Cito dalla lettera di Kovásznai scritta il 24 settembre 1783 a Sámuel Zilahi, che a Utrecht curava la stampa: "Volevo scrivere alcuni versi della Signoria Vostra per essersi impegnato tanto a riguardo, l'avrebbe anche meritato Signoria Vostra, ma il conte non avrebbe dato in nessun modo il suo benestare. Per questo ho abbandonato il mio intento. Il cavallo comune ha il dorso con le piaghe. Ciò nondimeno può consolarci l'idea che abbiamo servito la comunità, anche se in minima

<sup>4</sup> Anikó Deé Nagy parla in modo dettagliato anche dell'edizione di Janus, nella sua eccellente monografia [11, 143–156].

<sup>5</sup> Esiste lettera, il cui testo è rimasto conservato sia in Olanda (Leiden, Bibliotheek der Rijksuniversiteit, su microfilm anche alla MTAK, Mf A.705/4) che in Ungheria, alla Teleki Téka di Marosvásárhely. I documenti conservati a Marosvásárhely che c'informano delle circostanze dell'edizione, più volte vengono citati da Anikó Deé Nagy. Wesseling morì il 9 novembre 1764, così non poté vedere realizzato il progetto.

parte. Perlomeno, un'edizione di Janus così non c'è mai stata; è sì vero che lo si deve al manoscritto, senza il quale non si sarebbe potuto farla. E così è stato il conte a far venire alla luce Janus, ma anche noi abbiamo aiutato per quello che potevamo, *in obstetricando*".<sup>6</sup> Nell'edizione di Utrecht non figurano né il nome del conte, né quello del professore,<sup>7</sup> ma pur per riferire in qualche modo al proprio ruolo, Kovásznai chiese a Zilahi di stampare la sua orazione proferita alla consacrazione del nuovo auditorio del collegio calvinista di Marosvásárhely, in modo da poterla allegare a quelle di Janus, vale a dire al secondo volume dell'edizione di Teleki. (Zilahi adempì alla richiesta).

Il vescovo di Pécs, György Klimó (1710–1777) – che, secondo una lettera ricevuta nel 1764 era al corrente del lavoro in corso di Teleki [11, 145, 150–151] – intorno al 1766 mandò in Italia il prevosto di Pécs, József Koller (1745–1832) per un viaggio di studio. Koller raccolse materiale straordinariamente prezioso per la storia della diocesi, soprattutto nell'archivio del Vaticano, ma anche p.es. a Milano e a Firenze. Era a conoscenza anche dell'importante *Codex Vaticanus* 2847 (sfruttato poi da Ábel), non gli rimase però più tempo per esaminarlo.<sup>8</sup> Pubblicò i risultati delle sue ricerche su Janus, nel quarto volume della monumen-

6 Vedi [27]. Koncz non dà la collocazione della lettera; forse si trova nella collezione di Ráday.

7 Ciononostante, l'opinione pubblica scientifica dell'epoca riteneva Teleki il curatore dell'edizione, vedi p.es. [26, 526].

8 Vedi [26, 18–19, 22, 242–243]. Cfr. Entz Géza, *Klimó György mint Janus Pannonius-kutató* [György Klimó, come studioso di Janus Pannonius], *Regnum*, [4](1941–1942), 303–313.

tale opera intitolata *Historia Episcopatus Quinque-ecclesiarum*. Il manoscritto – ci fa sapere nell'epilogo – sostanzialmente era già completo nel 1770, tuttavia per il prolungarsi dei lavori di correzione e di stampa, l'opera venne pubblicata solamente nel 1796, a Posonio. Nel terzo capitolo riguardante il vescovo di Pécs, János III (pp. 1–359), che occupa la maggior parte del volume, pubblica molti testi interessanti da fonti d'archivio, e riporta anche poesie inedite provenienti da un manoscritto di Brescia. (Le poesie pubblicate in base a un manoscritto di Milano, tramite Dániel Cornides poté averle anche Teleki, e infatti le pubblicò.)

Sebbene Koller e Teleki fossero in contatto tramite Cornides e Sámuel Székely, e Koller, grazie a Teleki, anche se abbastanza in ritardo, poté ottenere un esemplare anche dell'edizione di Utrecht,<sup>9</sup> comunque ci deve essere stata una certa rivalità tra le due confessioni. Cito nuovamente Kovásznai: “Se viene pubblicato per intero, vedranno, la moltitudine e i papisti che cosa diranno mai? Ajja! Ci malediranno tutti quanti, mentre invece siamo innocenti”. Teleki parla più volte, già nelle lettere del 1763–1764, della questione delle poesie anti-papaline<sup>10</sup> e di quelle las-

<sup>9</sup> Nel prezioso supplemento del IV° volume, Koller menziona l'edizione, elogiandola, e ci si riferisce, in modo corretto, in numerosi luoghi.

<sup>10</sup> Pensa in particolar modo agli epigr. I 52–54 e 58, i quali vennero spesso citati dai protestanti del XVI–XVII secolo, vedi p.es. anche le fonti descritte nei volumi supplementari della RMK III. Tibor Klaniczay menziona le magiarizzazioni di Kovásznai [25, 367].

cive,<sup>11</sup> vedendo provata la loro autenticità sulla base del codice di Vienna, e sostiene una “presa di posizione filologica pura”: “Lasciviam et verborum licentiam non meum erit excusare” e “Eunuchis ego castratos poëtas linquendos, cum Sambuco existimo”.<sup>12</sup>

Naturalmente anche Conradi e Koller sapevano delle poesie lascive o proprio oscene di Janus, in gran parte tralasciate dagli editori precedenti, ma non ne ritenevano opportuna la pubblicazione – questo onore lo cedettero a Teleki e suoi collaboratori.<sup>13</sup>

#### 4. Le fonti manoscritte utilizzate per l'edizione di Utrecht

Tra le fonti manoscritte dell'edizione, le più importanti sono due codici di Vienna fatti copiare da Teleki dall'allora prefetto della biblioteca imperiale, Adam Fr. Kollar, che aveva già aiutato anche Conradi.<sup>14</sup>

<sup>11</sup> Teleki manda gli epigrammi I 52–53, 58, 147, 243, 246–247 a Wesseling, come campioni.

<sup>12</sup> Si riferisce alle parole di Zsámboky, scritte nella prefazione dell'edizione del 1569.

<sup>13</sup> Come scrive Koller (IV.24.(h)): “Kollarius narravit mihi, de adornanda Praesulis nostri Georgii Klimo auctoritate et impensis nova et perfecta Jani Operum editione verba facienti, extare Jani Carmina inedita, sed ea ita lasciva esse, ut a nobis in lucem proferri minime deceat.” Cfr. [32, 167].

<sup>14</sup> Teleki (I, pp. IV–V) parla di un unico codice: presumibilmente la copia lo aveva tratto in inganno a riguardo. Già nel secondo volume (331–334) descrive i codici correttamente e in modo più preciso.

Uno dei codici (Cod. Lat. 3274, già Philol. 337) racchiude in 134 fogli trecentottanta e passa epigrammi, quindici elegie e il panegirico a Guarino. Gli epigrammi e le elegie che si trovano in questo codice formano, nell'edizione di Utrecht, il primo libro di epigrammi e di elegie, mentre nel secondo libro sono raccolte le poesie, il testo delle quali è conosciuto da un'altra fonte. Anche l'ordine delle poesie segue il manoscritto di Vienna (nel caso degli epigrammi con minime differenze). Conosciamo la provenienza del codice dal resoconto di Peter Lambeck: dopo l'ingloriosa pace austro-turca di Vasvár nel 1664, ebbe la possibilità di portare via tre volumi da Buda sotto occupazione turca, tra cui il codice di Janus [9, 27]. Il codice naturalmente era considerato come un volume della Biblioteca Corviniana, e anche Teleki lo ricorda come tale. A Klára Csapodiné Gárdonyi pareva di riconoscere nel codice la mano di Bartolomeo Fonzio [8, 91], ciò non si può tuttavia considerare sicuro, e, in base all'analisi delle filigrane sopradette, la nascita del manoscritto è da collocare ai primi anni del XVI secolo.

L'altra fonte manoscritta viennese è una miscelanea (Cod. Lat. 9977, già Philol. 242), la cui rilegatura porta l'anno 1753. La parte che contiene opera di Janus è un'unica segnatura (ff. 95-106), si tratta del testo di Eranemos; secondo l'annotazione, lo trovò János Zsámboky a Firenze, che sulla base di questo pubblicò, nel 1567, la poesia.

József Koller, durante il suo viaggio in Italia nel 1766, chiese al prefetto della Biblioteca Ambrosiana di Milano di raccogliere per lui materiale relativo a

Janus. Una prima parte di questo materiale, tramite Dániel Cornides nel 1769, giunse a Teleki che, così, sulla base di un manoscritto milanese (Bibl. Ambros. R 93 sup.), poté pubblicare due epigrammi (Ep. I 385–386; cfr. anche II, pp. 335, 368) [26, 242].

Teleki almeno dal 1764 era al corrente anche di altri codici di Janus, conservati in Italia, tuttavia non ebbe il modo di avere accesso a questo materiale durante la fase preparatoria dell'edizione [11, 151]. Tra questi parla di un codice di elegie di Firenze con indicazioni (quasi) precise (II 335, correttamente Plut. 34,50). Presumibilmente è sempre in base a Montfaucon, che menziona (II 335) un altro manoscritto di Milano (Ambr. + 26 sup.), che viene ulteriormente identificato da Ábel [1, 13].

## 5. Le fonti stampate utilizzate per l'edizione di Utrecht

Nella ricerca di edizioni stampate, l'attività filologica e di bibliofilo di Teleki si rivelò molto fruttuosa. Riuscì a trovare tredici edizioni delle quali, ancora oggi, dieci sono conservate alla Téka.<sup>15</sup> L'annotazione di Teleki scritta nell'edizione del 1553 è testimonianza della collazione delle due prime edizioni viennesi. La prefazione di Teleki descrive il contenuto delle edizioni (pp. V–XIII); qui rendiamo possibile solamente l'identificazione bibliografica, nell'ordine in cui Teleki menziona i volumi:

<sup>15</sup> Vedi [10].

- 1) Vienna 1512 (RMK III 177, VD-16 I 192<sup>16</sup>)
- 2) Bologna 1513 (RMK III 182)
- 3) Vienna 1514 (RMK III 188, VD-16 I 190)
- 4) Basilea 1518 (RMK III 220, VD-16 I 191 e 193)
- 5/1) Bologna 1522 (RMK III 250)
- 5/2) Bologna 1523 (RMK III 256)
- 5/3) Bologna 1522 (RMK III 251)
- 6) Venezia 1553 (RMK III 418) cfr. [33]
- 7) Basilea 1555 (RMK III 426 – cfr. 5253, VD-16 I 189)
- 8) Padova 1559 (RMK III 468; non solo poesie di Janus)
- 9) Vienna 1567 (RMK III 557)
- 10) Vienna 1569 (RMK III 585)
- 11) Debrecen 1594 (RMNy I 743)
- 12) Francoforte/M. 1619 (RMK III 1245)
- 13) Buda 1754 (Petrik II 265 e VI 38)

Tutt'ora conosciamo solo due volumi – o piuttosto opuscolini – di opere di Janus, oltre a questi: le due pubblicazioni del 1518 di Cracovia (RMK III 221 e la variante descritta da Gedeon Borsa [5]).

Teleki menziona due ulteriori pubblicazioni che contengono rispettivamente una e tre poesie: Kolozsvár 1565 (Bonfini, RMNy I 209), e Vienna 1563 (Galeotto, RMK III 505).

<sup>16</sup> La collezione della Biblioteca Statale Bavarese (München, BStB) era ricca di edizioni cinquecentesche di Janus, tuttavia purtroppo non sono riusciti a salvare questi volumi – a differenza dei manoscritti e degli incunaboli – dai colpi delle truppe alleate: dei nove volumi di Janus sono stati distrutti sette, nonché anche l'esemplare ivi custodito dell'edizione di Teleki.



6. “Il volume supplementare” manoscritto,  
intitolato “Jani inedita”

Teleki non riteneva sufficiente la base di manoscritti descritta sopra, e sperava che – soprattutto dalle ricche collezioni italiane – sarebbero emerse delle opere di Janus fino ad allora sconosciute. Non rimase deluso nella sua speranza e accolse evidentemente con grande gioia la notizia che József Koller – sulle orme di Angelo Maria Quirini – trovò dei testi inediti. Sia Koller che Teleki, riuscirono a procurarsi della copia del codice di Brescia (oggi: Bibl. Civica, C VII 1, cfr. [1, 11–13], [28, I 35]). Koller infatti pubblicò le poesie recentemente conosciute nella sua grande opera sulla storia della diocesi di Pécs [26, 227–241], mentre Teleki iniziò con queste poesie la preparazione di un volume supplementare all’edizione del 1784. Il materiale di questo supplemento, legato, si trova nel fondo dei manoscritti della Téka.<sup>17</sup> Il contenuto è il seguente:

pp. 1–59: Copia di Brescia C VII 1 f. 163<sup>r</sup>–194<sup>v</sup> = Ábel 108–121/1, Epigr. I. 134 e 135, Eleg. II. 7–10, in miscellanea con certi materiali “estranei”;

pp. 61–63: Indice della copia di Brescia;

pp. 69–72: Il progetto del frontespizio e la prefazione alla “Mantissa Poëmatum Iani Pannonii Trajecti ad Rhen. A. MDCCLXXXIV. editorum”, di mano di Teleki, cfr. [11, 151–152];

pp. 79–88: La collazione del codice Apponyi (contenente il panegirico a Guarino, Eleg. I 1–12 e 15, II

<sup>17</sup> Ms 305 = Tq 675 b/3. Péter Kőszeghy ne ha realizzato una copia fotografica che mi ha permesso di studiarla.

2, Epigr. II 1–2). Il manoscritto è finito, insieme alla collezione di Apponyi, alla Biblioteca Nazionale (Budapest OSzK Cod. Lat. 357);

pp. 89–94: Copia di poesie di Janus (Ábel 99–103) dal codice Morelli (oggi a Venezia, Bibl. Naz. Marciana cl. XII, 169);

pp. 96–131: Copia del codice Apponyi f. 61<sup>v</sup>–77<sup>r</sup> (opere di Battista Guarino) = Ábel 212–215, 203–211, ecc.

All'inizio del volume, su un piccolo foglio senza numerazione – chiaramente sulla base di un altro manoscritto di Brescia (C V 10, cfr. [1, 13]) – un ulteriore epigramma sulla morte di Francesco Barbaro (Ábel 121/2).

Teleki aveva intenzione di pubblicare questo nuovo materiale – del quale nel frattempo Koller pubblicò una parte – nel 1805, come volume supplementare. Nel lascito di Teleki, Anikó Deé Nagy non è riuscita a rintracciare nessun dato che spiegherebbe perché quest'intento si vanificò.

## 7. Nuovi testi di Janus, pubblicati dopo l'edizione di Utrecht

Koller quindi, nella Storia della diocesi di Pécs, pubblicò il materiale del codice di Brescia [26, 227–241] (pubblicazione criticata debitamente da Ábel [1, 108]), nonché, in base ad un manoscritto di Posonio, le lettere e l'orazione di Janus dall'epistolario di Mattia, che anche Teleki aveva già pubblicato indipendentemente da lui, sulla base dell'edizione di Kassa del 1743–1744

(*Epistolae Matthiae Corvini regis Hungariae*). Il manoscritto di Posonio senza dubbio dovette essere la copia del codice Héderváry, cfr. [8, 67–73].

Koller, dall'Opera omnia di Ficino (Basilea, 1576), pubblicò delle lettere [26, 219–223] scambiate tra un certo Janus (nell'originale Ioannes) Pannonius e Ficino,<sup>18</sup> nonostante lui stesso, durante i lavori di correzione del volume, si accorgesse che l'identificazione dell'autore con Janus era un errore.<sup>19</sup>

Jenő Ábel (1858–1889) eseguì le sue ricerche sistematicamente e ormai nello spirito e con i mezzi della moderna filologia classica. [39, 565–568] [6, 71–73, 76, 91–92, 101] Non è privo d'interesse citare le parole di quella mente assai critica, sull'edizione di Utrecht e sui propri obiettivi:

“Come possiamo avere un concetto giusto riguardo agli studi classici dei poeti latini dell'Umanesimo, se ci accontentiamo di edizioni preparate con negligenza dopo la loro morte sulla base di alcuni manoscritti corrotti, il testo monco dei quali rigurgita di errori linguistici e prosodici? Eppure, quanti si occupavano negli ultimi secoli del periodo così interessante della rinascita della letteratura classica, e a così pochi ricercatori è venuto in mente di porre rimedio a questi problemi! Abbiamo appena le lettere e alcune poesie di Petrarca in edizioni affidabili!

<sup>18</sup> Il testo – in forma notevolmente corretta – si trova anche nei “nuova analecta” pubblicati del lascito di Ábel da István Hegedüs [2, 278–281].

<sup>19</sup> Vedi [26, 524–525], e di recente [17, 216–222] = [18] e [31].

Tanto più dobbiamo apprezzare che già verso la fine del secolo scorso si trovò tra di noi un uomo che cercava di pubblicare, in forma più impeccabile possibile secondo i mezzi a sua disposizione, le opere di Janus Pannonius, uno dei rappresentanti più notevoli dell'umanesimo. L'edizione di Janus Pannonius del conte Sámuel Teleki risponde totalmente alle adeguate esigenze. Non solo ci sono utilizzate quasi tutte le precedenti edizioni, ma, da un manoscritto di Vienna, ci sono per la prima volta pubblicate numerose poesie nuove, e l'ampia introduzione sulla vita di Janus Pannonius ci offre informazioni preziose, raccolte con meticolosa diligenza. Questa edizione ha solamente una mancanza, come anche Teleki già ben sapeva: di non avere incluse quelle poesie di Janus Pannonius, che dovrebbero essere nascoste inedite nelle biblioteche italiane, e che il testo delle poesie già pubblicate non era confrontato con tanti manoscritti, quanto si sarebbe potuto aspettare per essere impeccabile più possibile.

Volevo porre rimedio a questa mancanza dell'edizione di Teleki allorché, in occasione del mio viaggio del 1878-79, ho esaminato minuziosamente i manoscritti di Janus Pannonius che si trovano in Italia e, in tempi più recenti, in Germania."

Jenő Ábel ha descritto numerosi manoscritti nell'*Analecta* [1, 3-30 e 295-296],<sup>20</sup> con la loro tras-

<sup>20</sup> Fu Csaba Csapodi a realizzare il moderno catalogo riassuntivo dei manoscritti che contengono le opere di Janus [8]. Da allora, naturalmente è stato possibile identificare delle opere di Janus anche in altri manoscritti. L'opera di Kristeller [28] contiene una buona parte di questi dati.

crizione, e ha pubblicato (in gran parte per la prima volta) parecchie opere: la traduzione dell'opera intitolata *De dictis regum et imperatorum* di Plutarco [31–84], un'orazione diplomatica in nome di Mattia, al Papa Paolo II [1, 85–88], una lettera a Jacobo Ammanati [1, 89–90], un'altra al vescovo Prothasius di Olmütz [1, 92], sei elegie [1, 95–98, 125–131], trenta epigrammi e altre poesie brevi [1, 98–102, 120–125, 131], l'epitalamio a Barbaro [1, 108–119], e il panegirico a Renato [1, 131–144]<sup>21</sup>.

La precisione del lavoro di Ábel viene dimostrata dal fatto che nei quasi cento anni passati dalla pubblicazione dell'*Analecta*, il numero delle opere conosciute di Janus aumentò solo di due lettere: Sabbadini [35, 440–441] pubblicò una lettera, cfr. [19, 34–35 e 313], un'altra invece Pál Lukcsics [29].

Nel periodo dopo le ricerche di Jenő Ábel, la scoperta più significativa è risultata quando Josef Hamm richiamò l'attenzione della linguista ungherese Mária Horváth sul codice scritto per il vescovo Osvát Thuz [15], [16], cfr. [3], chiamato in seguito dalla filologia di Janus con il nome di 'primo codice di Siviglia'. Fu poi János Horváth ad intraprendere il lavoro dell'edizione e dell'interpretazione dei testi fino allora sconosciuti di Janus [13] = [14]: pubblicò dieci poe-

<sup>21</sup> Ábel attribuì erroneamente a Janus il prologo in versi allegato alla traduzione di Omero [103–108], vedi [19, 161–162]; László Juhász ha accertato che l'autore di uno degli Epitaffi di Barbaro (*De eodem* [1, 121]) non è Janus, vedi [19, 340, n. 26]. La poesia pubblicata nell'Appendice dell'*Analecta* (295) è identica all'Epigr. II 18.

sie<sup>22</sup> (tra queste una traduzione di un frammento dell'*Iliade*) e la traduzione in latino dell'*Epithaphios* di Pseudo-Demostene, eseguita nel 1465.

Nel cosiddetto 'secondo codice di Siviglia' scoperto a Siviglia da Csaba Csapodi, sono venute alla luce anche quattro poesie (in parte frammentarie o incomplete) prima sconosciute [8, 41–45] (tra queste un frammento di sei versi, traduzione di Esiodo).

Per quanto riguarda gli epigrammi pubblicati da Iván Boronkai [4, 460–462] e László Szelestei Nagy [37], non si può né provare, né confutare l'attribuzione a Janus, che possiamo ritenere incerta anche nel caso dell'epigramma pubblicato da un manoscritto di Berlino [30, 98].

Recentemente Ágnes R. Szalay è riuscita a trovare un'elegia sconosciuta di Janus [34, 45–54].

### Bibliografia

- [1] ÁBEL Jenő, *Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon* [Contributi alla storia dell'Umanesimo in Ungheria] = *Analecta ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*, Budapest–Lipsia, 1880.
- [2] ÁBEL Jenő–HEGEDÜS István, *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*, Budapest, 1903.

<sup>22</sup> La poesia di quattro versi, pubblicata sotto il numero 11, non è opera di Janus, vedi Walther 16879, e L. Bertalot, *Initia humanistica Latina*, I, Tübingen, 1985, nr. 5368. Cfr. [32, 167].

- [3] BODA Miklós, A "Sevillai kódexek" és a Janus Pannonius-szöveghagyomány kérdőjelei [I "codici di Siviglia" e gli interrogativi della tradizione del testo di Janus Pannonius], in SZITA [38], 475–492, 776 = Baranyai Levéltári Füzetek, 68.
- [4] BORONKAI Iván, Adalékok a Janus Pannonius-szöveghagyományhoz [Contributi alla tradizione del testo di Janus Pannonius], in KARDOS–V. KOVÁCS [24], 459–466.
- [5] BORSA Gedeon, Janus Pannonius epigrammáinak legelső kiadása [La prima edizione degli epigrammi di Janus Pannonius], Irodalomtörténeti Közlemények, 95(1991), 417–427.
- [6] BORZSÁK István, Ábel Jenő. A múlt magyar tudósai [Jenő Ábel. Gli studiosi ungheresi del passato], Budapest, 1981.
- [7] BOTTARI, G. (a cura di), *Carmina illustrium poetarum Italorum*, I–XI, Firenze, 1719–1726.
- [8] CSAPODI Csaba, A Janus Pannonius-szöveghagyomány [La tradizione del testo di Janus Pannonius], Budapest, 1981.
- [9] CSAPODI Csaba–Cs. GÁRDONYI Klára, *Bibliotheca Corviniana*, Budapest, 1981<sup>3</sup>.
- [10] DEÉ NAGY Anikó, Janus Pannonius művei a Teleki-tékában [Le opere di Janus Pannonius nella Biblioteca Teleki], Könyvtári Szemle (Bukarest), 16(1972), nr. 2, 74–75.
- [11] DEÉ NAGY Anikó, A könyvtáralapító Teleki Sámuel [Sámuel Teleki, fondatore della biblioteca], Kolozsvár, 1997.
- [12] HORVÁTH János, *Les genres et modèles littéraires de Janus Pannonius*, Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae, 14(1972), 253–308.
- [13] HORVÁTH János, Janus Pannonius ismeretlen versei a Sevillai-kódexben [Le poesie sconosciute di Janus

- Pannonius nel codice di Siviglia], *Irodalomtörténeti Közlemények*, 78(1974), 594–627 = *Reneszánsz-füzetek*, 27(1975).
- [14] HORVÁTH János, *Les poésies inconnues de Janus Pannonius dans le Manuscrit de Seville*, *Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae*, 19(1977), 1–38.
- [15] HORVÁTH Mária, *Vorbericht über einen Janus-Pannonius-Kodex in Sevilla*, *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 22(1972), 95–106.
- [16] HORVÁTH Mária, *A sevillei Janus Pannonius-kódex* [Il codice di Janus Pannonius di Siviglia], in KARDOS–V. KOVÁCS [24], 445–457.
- [17] HUSZTI József, *Platonista törekvések Mátyás király udvarában* [Tendenze platonizzanti nella corte di Mattia Corvino], *Minerva*, 3–4(1924–1925), 153–222, risp. 41–76.
- [18] HUSZTI József, *Tendenze platonizzanti nella corte di Mattia Corvino*, *Giornale critico della filos. ital.*, (1930), 1–37, 135–162, 220–236.
- [19] HUSZTI József, *Janus Pannonius*, Pécs, 1931.
- [20] JUHÁSZ László, *De edendis Iani Pannonii operibus quae supersunt omnibus*, Szeged, 1929.
- [21] JUHÁSZ László, *Adalékok az 1437–1490. évekből* [Contributi dagli anni 1437–1490], Budapest, 1931.
- [22] JUHÁSZ László, *Janus Pannonius epigrammáinak szövegkritikájához és hermeneutikájához* [Sulla critica testuale e sull'ermeneutica degli epigrammi di Janus Pannonius], *Filológiai Közlöny*, 14(1968), 146–185.
- [23] KARÁCSONYI Béla, *Janus Pannonius és a centralizáció* [Janus Pannonius e la centralizzazione], in KARDOS–V. KOVÁCS [24], 93–118.
- [24] KARDOS Tibor–V. KOVÁCS Sándor (a cura di), *Janus Pannonius. Tanulmányok* [Saggi], *Memoria Saeculorum Hungariae*, 2, Budapest, 1975.



- [25] KLANICZAY Tibor, *Beszámoló a Román Népköztársaság könyvtáraiban végzett kutatásaimról* [Rapporto sulle ricerche eseguite nelle biblioteche della Repubblica popolare di Romania], A Magyar Tudományos Akadémia I. (Nyelv- és Irodalomtudományi) Osztályának Közleményei, 5(1954), 345–384.
- [26] KOLLER, József, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum*, IV, Pozsony (Posonium), 1796.
- [27] KONCZ József, *Janus Pannonius utolsó kiadása* [L'ultima edizione di Janus Pannonius], Figyelő, 20(1886), 42–43.
- [28] KRISTELLER, Paul Oskar, *Iter Italicum*, Leiden, 1963–1997.
- [29] LUKCSICS Pál, *Janus Pannonius magyar humanista ismeretlen levele Velencéből* [Lettera sconosciuta dell'umanista ungherese Janus Pannonius, da Venezia], Történeti Szemle, 13(1928), 143–144, 224.
- [30] MAYER Gyula, *Preparando l'edizione critica delle opere di Janus Pannonius*, RSU (= Rivista di Studi Ungheresi, Roma), 4(1989), 91–99.
- [31] PAJORIN Klára, *Ioannes Pannonius e sua lettera a Marsilio Ficino*, Verbum (Piliscsaba), (1999), nr. 1, 59–68.
- [32] PETROVICH Ede, *Janus Pannonius Pécssett* [Janus Pannonius a Pécs], in KARDOS–V. KOVÁCS [24], 119–173.
- [33] RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Janus Pannonius kiadója, Hilarius Cantiuncula* [Editore di Janus Pannonius, Hilarius Cantiuncula], Irodalomtörténeti Közlemények, 84(1980), 125–136 = Reneszánsz-füzetek, 42.
- [34] RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, “*Nympha super ripam Danubii.*” *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből* [Studi sulla cultura in Ungheria nel XV–XVI° secolo], Budapest, 2002.
- [35] SABBADINI, Remigio (a cura di), *Epistolario di Guarino Veronese*, vol. III, Catania, 1919.

- [36] SZABÓ Károly, ecc., *Régi Magyar Könyvtár III és Pótlások I–V* [Antica biblioteca ungherese III e Supplementi I–V], Budapest, 1896–1996.
- [37] SZELESTEI NAGY László, *Janus Pannonius-epigrammák egy XVI. századi formuláskönyvben* [Epigrammi di Janus Pannonius in un formulario del XVI° secolo], in KOVÁCS Sándor Iván (a cura di), *Prodromus. Tanulmányok a régi és az újabb magyar irodalomról. Emlékkönyv Tarnai Andor 60. születésnapjára* [Saggi sulla letteratura ungherese antica e moderna. In onore di Andor Tarnai in occasione del 60° compleanno], Budapest, 1985, 15–17.
- [38] SZITA László (a cura di), *Baranyai Helytörténetírás 1985–1986* [Storiografia locale di Baranya 1985–1986], Pécs, 1986.
- [39] V. KOVÁCS Sándor, *Az újkori Janus Pannonius-filológia (Ábel Jenőtől Huszti Józsefíg)* [La filologia moderna di Janus Pannonius (Da Jenő Ábel a József Huszti)], in KARDOS–V. KOVÁCS [24], 563–585.

\*

- Petrik = Magyarország bibliographiája – Bibliographia Hungariae 1712–1860, a cura di Géza Petrik, ecc., Budapest, 1888–1991
- RMK = [36]
- RMNy = Régi Magyarországi Nyomtatványok [Antiche Stampe dell'Ungheria], a cura di Gedeon Borsa, ecc., Budapest, 1971–2000
- VD–16 = Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts, a cura di Irmgard Bezzel, Stuttgart, 1983–2000

Balassi Kiadó

Felelős kiadó Kőszeghy Péter igazgató

Felelős szerkesztő Balázs Jenő

Műszaki szerkesztő Harcsár Magda

A nyomdai munkálatokat a László és Tsa Bt. végezte

Felelős vezető László András

A kötészeti munkákat

a Könyvkötő Szövetkezet, Budapest végezte